

บ้านเวียงเชียงใหม่: บ้านและการสร้างความเป็น ถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่

Baan Wiang Chiang Mai: Home and
Production of Locality in Chiang Mai City

สุทธิณี บินทวิหค
Suthinee Binthaviahok

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาทำความเข้าใจในกระบวนการของการสร้างบ้านและการใช้ชีวิตของ “คนเมือง” ที่โยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรในเมืองเชียงใหม่ โดยการศึกษาได้มุ่งเน้นให้ความสำคัญถึงการต่อเติม ดัดแปลง และตกแต่งพื้นที่บ้านของผู้อยู่อาศัย ซึ่งหมายรวมไปถึงมิติทางสังคมต่างๆ เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่และพิธีกรรมอื่นๆ กระบวนการเหล่านี้นำไปสู่การทำให้บ้านหลังใหม่กลายเป็น “บ้าน” ตามที่ผู้อยู่อาศัยเลือกที่จะให้ความหมาย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากระบวนการทั้งหมดไม่ได้เป็นแบบแผนเดียวกัน แต่กลับสะท้อน

ให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายตามภูมิหลังของแต่ละครอบครัวทั้งวิถีชีวิตและการทำกิจกรรมร่วมกัน มากไปกว่านั้น การปรับเปลี่ยนตัวบ้าน (ทางกายภาพ) ให้กลายเป็น “บ้าน” (เชิงสังคม) ที่มีความหมายส่งผลให้บ้านกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะอุดมการณ์ถือชายเป็นใหญ่และระบบอาวุโสที่แฝงตัวอยู่ในระบบครอบครัวภายใต้การจัดการพื้นที่บ้าน บทความขึ้นนี้ยังให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นถิ่นฐานผ่านการสร้างความสัมพันธ์หรือการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับเพื่อนบ้านและชุมชนเพื่อสร้างความรู้สึกถึงการเป็นคนในชุมชนร่วมกันในหมู่บ้านจัดสรรโดยที่การสร้างความเป็นถิ่นฐานมักปฏิบัติการผ่านการทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน

คำสำคัญ: บ้าน ความเป็นถิ่นฐาน พื้นที่ทางสังคม ชนชั้นกลาง
ชีวิตแบบเมือง

Abstract

This article aims to create an understanding of “Khon Mueang” in their process of ‘home-making’ and ways of life. The group of people in question has relocated themselves to live in Baan Jad San (housing development) in the vicinity of Chiang Mai. The study focuses particularly on how they created and recreated the home/place building, using innovation, decoration, transformation, etc. to make houses into their homes. The process also entails the social aspect, e.g., house-warming ceremony and other rituals. All these are done to make their homes as defined by themselves. The study shows that there is no uniformity in the overall picture; rather the whole process reflects a variety of different families whose ways of life are embedded in their respective specific activities, outlook and background. Furthermore, the transition of the ‘physical house’ into ‘social home’ is at the same time the definition of social space. It is the space which expresses power relations, the ideology of patriarchy and seniority. The study also examines the collective lives in the recently-constructed village. There have been various attempts to form ‘the sentiment of shared community’ within Baan Jad San. The formation requires different kinds of social bonding.

Keywords: Home, Locality, Social Space, Middle Class, Urban Life

บทนำ

ในบริบทของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่โดยรากฐานขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยม การเติบโตเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นทั้งเมืองท่องเที่ยวและศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของภาคเหนือได้นำไปสู่การขยายตัวทางกายภาพอย่างรวดเร็วของพื้นที่เขตเมือง รวมจนถึงพื้นที่พิเศษและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริการและการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโรงแรม ศูนย์การค้า และโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย กว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาการเติบโตและเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นพลังดึงดูดผู้คนจากทั่วทุกสารทิศให้อพยพโยกย้ายเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ศึกษาหาความรู้ และหางานทำ กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้ปัจจุบันธุรกิจและการลงทุนเกี่ยวกับบ้านที่อยู่อาศัย (housing) โดยเฉพาะโครงการหมู่บ้านจัดสรรและคอนโดมิเนียมเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว กว้างขวาง และสลับซับซ้อน ภายใต้บริบทดังกล่าว “บ้าน” มิได้มีความหมายเพียงแค่ที่อยู่อาศัยอีกต่อไป แต่ยังได้กลายมาเป็นสินค้าและสิ่งที่ซื้อขายได้ผ่านการดำเนินธุรกิจโครงการบ้านจัดสรร รวมทั้งธุรกิจด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ธุรกิจงานจัดสวนและตกแต่งบ้านที่มุ่งเน้นเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการครอบครองเป็นเจ้าของบ้านกับการสร้างความหมายให้กับวิถีการดำเนินชีวิตและรสนิยมในสังคมบริโภค

มนุษย์เริ่มสร้างที่พำนัก (shelter) หรือที่ต่อมากลายเป็นสถานที่ที่เราเรียกว่า “บ้าน” ขึ้นเพื่อพักพิงโดยมีเหตุผลเพื่อเป็นที่พักอาศัย กินอยู่ หลับนอน หลีกหนี และปกป้องภัยอันตรายจากความบีบคั้นของสภาพแวดล้อมซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยต่างๆ (Ingold, 1995) อาจกล่าวได้ว่า “บ้าน” เป็นสถานที่ที่ถูกเสกสรรค์ปั้นแต่งให้มีชีวิตขึ้น (nurturing) และมีลักษณะทางสังคมอันเป็นแกนกลางซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้คนผ่านทางร่างกายของมนุษย์และ การ

ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น เพศสัมพันธ์ การกินอาหาร การพักผ่อน การหลบภัยจากโลกภายนอก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “บ้าน” คือ สถานที่ที่ตอบสนองความต้องการทางด้านกายภาพของมนุษย์ที่ให้ความสะดวกสบาย ปกป้อง และเป็นที่พักผ่อนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ไปกับชีวิตประจำวันของผู้คน และ “บ้าน” ยังเป็นสถานที่ของการให้ความหมายและจารึกความทรงจำ โดยที่ความหมายทางสังคมเหล่านั้นสามารถแปรเปลี่ยนไปตามบริบทหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและประสบการณ์ของแต่ละคน (Tuan, 1975)

ในทางสังคมวิทยา “บ้าน” หรือที่อยู่อาศัยจึงมิได้เป็นเพียงสิ่งปลูกสร้างแต่เป็นสถานที่ ที่ถูกใส่ความหมายที่มีความแตกต่างกันออกไปของกลุ่มคนที่แตกต่างกัน (Foley, 1980) กล่าวคือ “บ้าน” ในยุคสมัยใหม่ถูกทำให้มีความหมายมากกว่าการเป็น “ตัวบ้าน” ทางกายภาพแต่มีการสร้าง “ความเป็นบ้าน” ที่เปรียบเสมือนเป็นการสร้างประวัติศาสตร์หรือความทรงจำทางสังคม (social memory) แบบหนึ่งขึ้นมาผ่านกิจกรรมและประสบการณ์ต่างๆ ของสมาชิกที่ใช้ชีวิตร่วมกันในบ้านแต่ละหลัง (Tuan, 1975) หากพิจารณาผ่านแนวคิด “ชีวิตทางสังคมของบ้าน” (social life of house) ซึ่งมองว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นในบ้านหลังหนึ่งนั้นได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของครอบครัวหนึ่งๆ โดยเฉพาะในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่บ้านถูกมองว่ามีชีวิตสามารถเปลี่ยนแปลงและขยายขยายได้ตลอดเวลาควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในครอบครัว ชีวิตทางสังคมของบ้านจึงถูกเชื่อมโยงไปกับชีวิตผู้คน หรือกล่าวได้ว่าการสร้างความเป็นบ้านกับการสร้างครอบครัวนั้นเกิดขึ้น ดำรงคงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กัน เช่นเมื่อมีการแต่งงานก็มีการขยายขยายครอบครัวโดยการแบ่งพื้นที่บ้านและสร้างบ้านหลังใหม่เมื่อจำนวนสมาชิก ในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น หรือกรณีอาจมีการย้ายถิ่นฐานอันเนื่องมาจากหน้าที่การงานอันนำไป

สู่การย้ายออกจากบ้านหลังเก่าหรือการย้าย “บ้าน” เพื่อสร้างขึ้นในที่
อยู่ใหม่ (Trankell, 2003)

บทความชิ้นนี้เสนอการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจ กระบวนการ
ต่างๆ ของการสร้างความเป็นบ้าน (home place making) ของครอบครัว
“คนเมือง”¹ ที่ได้โยกย้ายจากถิ่นฐานบ้านเกิด เข้ามาใช้ชีวิตอยู่ใน
โครงการบ้านจัดสรรในเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้ โดยสนใจกระบวนการต่างๆ
ที่เกี่ยวข้องกับ “การสร้างบ้าน” ตั้งแต่การหาทำเลที่ตั้งของบ้านหลังใหม่
การปลูกสร้าง ต่อเติม ดัดแปลง ตกแต่ง และการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอย
ภายในบ้าน ไปจนถึงการแต่งแต้มบ้านผ่านเฟอร์นิเจอร์และงานจัดสวน
ทั้งนี้โดยมองว่าครอบครัวคนเมืองนั้นน่าจะยังคงมีโลกภูมิและความคิด
เกี่ยวกับ “พื้นที่บ้าน” ที่อิงอยู่กับความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่มีมา
ในสังคมล้านนาซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสร้างบ้าน การจัดการกับพื้นที่
บ้าน และการให้ความหมายต่อสถานที่ที่เรียกว่า “บ้าน” ในบริบทของ
สังคมเมืองสมัยใหม่ การทำความเข้าใจกระบวนการเหล่านี้ในแง่หนึ่ง
จึงสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง ด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับครอบครัว
ชนชั้นกลางระดับล่างในเมืองเชียงใหม่และสังคมยุคบริโภคนิยมโดยรวม
ได้อย่างน่าสนใจ บทความนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วนด้วย
ก็คือ (1) ภาพรวมเรื่องโครงการบ้านจัดสรรในเมืองเชียงใหม่และพื้นที่
ศึกษา (2) การสร้างบ้าน (หลังใหม่) และความเป็นถิ่นของครอบครัวคน
เมือง (3) บ้านกับการจัดการเชิงพื้นที่และการผลิตซ้ำทางสังคม และ (4)
บทสรุป ซึ่งจะได้พยายามยกระดับความเข้าใจบางส่วนจากกรณีศึกษา
ต่อภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในสังคมเมืองเชียงใหม่ยุคปัจจุบัน

ภาพรวมเรื่องโครงการบ้านจัดสรรในเมืองเชียงใหม่และ พื้นที่ศึกษา

การจัดหาและโครงการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยนับว่าเป็นประเด็น

ปัญหาพื้นฐาน ของสังคมเมืองใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการเคหะของรัฐ การจัดสรรที่ดิน การสร้างอาคารสิ่งปลูกสร้าง เช่น คอนโดมิเนียม อาคารชุด ทาวน์เฮาส์ และหมู่บ้านจัดสรร เพื่อเสนอขายโดยนักธุรกิจกลุ่มทุนเอกชน ในยุคแรกๆ เมื่อราว 40 ปีที่ผ่านมา การดำเนินธุรกิจการพัฒนาที่ดิน เพื่อที่อยู่อาศัยในเชียงใหม่ กล่าวได้ว่าเป็นเพียงการจัดหาที่ดิน (จัดสรรที่ดินเปล่า) ให้แก่ผู้ซื้อที่ต้องการจะมีที่อยู่อาศัยซึ่งต้องทำการปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัยโดยผู้ประกอบการจัดเตรียมระบบสาธารณูปโภคเท่าที่จำเป็นให้ เท่านั้น จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2516 ธุรกิจการจัดหาที่อยู่อาศัยในจังหวัด เชียงใหม่ได้ขยายขยายจากการจัดหาที่ดินมาเป็นธุรกิจการพัฒนาที่ดิน และสร้างบ้านหรือที่เรียกกันว่า “โครงการบ้านจัดสรร” ที่ผู้ประกอบการ จะขายบ้านพร้อมที่ดินและจัดหาสาธารณูปโภค ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการอยู่อาศัยแก่ผู้ซื้อธุรกิจบ้านจัดสรรดังกล่าวได้รับความนิยม จากผู้คนที่ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐาน เข้ามาตั้งรกรากในเชียงใหม่ที่ต้องการ มีบ้านและที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง (ปริษา เจริญ, 2539: 11; สุรีย์ บุญญานพวงศ์, 2531: 5)

การขยายตัวของโครงการบ้านจัดสรรในระยะแรก (พ.ศ. 2520-2530) นั้นจะอยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจาก พื้นที่ดังกล่าวมีขายการบริการด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ อย่างสมบูรณ์ ผู้ดำเนินการจัดสรรจึงสามารถประหยัดค่าลงทุนในด้านนี้ไปได้ ทั้งยังใช้องค์ประกอบที่พร้อมแล้วนี้เป็นสิ่งจูงใจให้ผู้ต้องการมี บ้านเลือกซื้อบ้านในโครงการอีกด้วย อีกทั้งนโยบายรัฐยังสนับสนุนให้ ธนาคารมีการให้สินเชื่อแก่ผู้อยู่อาศัยด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ เพื่อส่งเสริม ให้คนมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นผลให้โครงการบ้านจัดสรรได้รับการตอบสนองจากผู้ที่ต้องการซื้อบ้านเป็นจำนวนมากขึ้นส่งผลให้มีการ ขยายการลงทุนในระยะต่อมา แต่เนื่องจากพื้นที่ภายในเขตเทศบาลฯ มีจำนวนจำกัดประกอบกับราคาที่ดินได้เพิ่มสูงขึ้น การขยายตัวของ

โครงการในระยะหลังจึงขยับออกมาจากเขตเทศบาล อีกทั้งผู้ประกอบการต้องคำนึงถึงค่าลงทุนเรื่องที่ดินและการรวบรวมที่ดินเป็นผืนใหญ่ที่จะสามารถทำได้ง่ายขึ้น (สุริย์ บุญญานุพงศ์, 2531: 9)

กล่าวได้ว่า ปัจจุบันธุรกิจอสังหาริมทรัพย์โดยเฉพาะโครงการบ้านจัดสรรในเชียงใหม่ มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องส่งผลให้เชียงใหม่เป็นเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยในอัตราที่สูงมากเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน การใช้ที่ดิน เพื่อการอยู่อาศัยในเชียงใหม่ส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของโครงการหมู่บ้านจัดสรร ท่าเลที่ตั้ง ของโครงการเหล่านี้ปัจจุบันขยายตัวออกจากเขตศูนย์กลางของเมืองสู่เขตชานเมือง โดยเกิดขึ้นตามแนวถนนสายหลักที่เชื่อมตัวเมืองเชียงใหม่กับอำเภอรอบนอกทั้ง 6 สาย คือ สายเชียงใหม่-แมริม สายเชียงใหม่-หางดง สายเชียงใหม่-สันกำแพง สายเชียงใหม่-แม่อาย สายเชียงใหม่-ดอยสะเก็ด และสายเชียงใหม่-สารภี นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามีโครงการที่อยู่อาศัยจำนวนมากเกิดขึ้นตามแนวถนนคันคลองชลประทาน ถนนอ้อมเมือง และถนนวงแหวนรอบที่หนึ่ง (หรือถนนมหิดล) และรอบที่สอง โดยเฉพาะบริเวณทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีโครงการบ้านจัดสรรมาดำเนินการอยู่มากและค่อนข้างได้รับความนิยมจากผู้บริโภคจนถึงปัจจุบัน จากรายงานการวิจัยของปรีชา เจริญ (2539) พบว่าบนถนนสายเชียงใหม่-หางดงดังกล่าว มีจำนวนหน่วยของโครงการหมู่บ้านจัดสรรที่เปิดตัวระหว่างปี พ.ศ. 2535-2539 มากถึง 6,249 หน่วย หรือคิดเป็นร้อยละสูงที่สุด คือ 38.5 ซึ่งมากกว่าถนนสายหลักสายอื่น ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก ประกอบกับมีการพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งในพื้นที่บริเวณนี้ (ถนนสายหลักที่เชื่อมต่อระหว่างตัวเมืองเชียงใหม่กับอำเภอรอบนอก) ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วขึ้น อีกทั้งยังมีการขยายบริการด้านสาธารณูปโภค-สาธารณูปการต่างๆ

ออกไปเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่

งานวิจัยนี้ได้ใช้โครงการหมู่บ้านจัดสรร “บ้านเวียงเชียงใหม่” (ชื่อสมมุติ) เป็นพื้นที่ในการศึกษาซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายเชียงใหม่-หางดง ราวกิโลเมตรที่ 10 เป็นโครงการที่เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 และพร้อมเข้าอยู่อาศัยในปี พ.ศ. 2538 ที่ตั้งของโครงการตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ โครงการหมู่บ้านจัดสรรบ้านเวียงเชียงใหม่เป็นโครงการที่เกิดขึ้นในช่วงการขยายตัวทางเศรษฐกิจของการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับ “ยุคฟองสบู่” โดยในปี พ.ศ. 2536 อัตราดอกเบี้ยในระบบการเงินเริ่มลดลง ไม่มีปัญหาขาดแคลนวัสดุก่อสร้าง ประชาชนมีความต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ประกอบกับภาครัฐมีนโยบายให้การสนับสนุนการลงทุน ประกอบกิจการบ้านจัดสรรอย่างชัดเจน ส่งผลให้มีการเปิดตัวโครงการใหม่ๆ เพิ่มขึ้นหลายแห่ง โดยขยายตัวออกไปทางอำเภอรอบนอกมากขึ้นเนื่องจากที่ดินในเมืองมีราคาสูง ในปี พ.ศ. 2537 ภาครัฐมีการลงทุนโครงการขนาดใหญ่ในเมืองเชียงใหม่เพื่อรองรับการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ จึงเกิดการขยายและปรับปรุงเส้นทางการคมนาคมทั้งในตัวเมืองและปริมณฑลโดยรอบ อีกทั้งยังมีการก่อสร้างถนนวงแหวนรอบ 2 ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นหลักต่อธุรกิจการลงทุนในโครงการหมู่บ้านจัดสรรอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในบริเวณชานเมืองตามแนวถนนสายหลักต่างๆ ซึ่งหมายรวมถึงถนนเส้นเชียงใหม่-หางดง อันเป็นที่ตั้งของโครงการพื้นที่ศึกษา (ปรีชา เจริญเจริญ, 2539: 13-14)

บ้านเวียงเชียงใหม่ ถือเป็นโครงการหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ เนื่องจากมีจำนวนของพื้นที่ทั้งหมดของโครงการมากถึง 172 ไร่ 1 งาน 10 ตารางวา สำหรับการจัดการด้านที่อยู่อาศัยและรูปแบบบ้านมีทั้งบ้านเดี่ยวชั้นเดียว บ้านเดี่ยวสองชั้น และบ้านแฝดสองชั้น บนพื้นที่ตั้งแต่ 50 ตารางวาขึ้นไป ดังที่ในงานวิจัยของ สุรีย์ บุญญานุพงศ์

(2531) กล่าวว่าโครงการหมู่บ้านจัดสรรที่มีพื้นที่มากกว่า 50 ไร่ ขึ้นไปถือเป็นโครงการขนาดใหญ่และส่วนใหญ่มักจะตั้งอยู่นอกเขตเมือง ส่งผลให้องค์ประกอบภายในโครงการบ้านจัดสรรประเภทนี้ต้องจัดทำอย่างสมบูรณ์เพื่อจูงใจลูกค้าและเพื่อให้ผู้ที่เลือกไปอยู่อาศัยสามารถใช้บริการได้อย่างสะดวกสบาย โดยส่วนใหญ่จะมีราคาที่ดินค่อนข้างสูง และเน้นพื้นที่ภายในบริเวณบ้านซึ่งมักมีเนื้อที่มากกว่า 50 ตารางวา และการจัดองค์ประกอบภายในโครงการจะจัดในลักษณะที่เป็นชุมชนพักอาศัยที่มีความสมบูรณ์ในตัวเองคือ มีร้านค้า สโมสร สนามกีฬา บริเวณพักผ่อน บริการรักษาความปลอดภัย รวมทั้งบริการอื่นๆ ที่จำเป็น

ในช่วงเปิดตัวโครงการบ้านเวียงเชียงใหม่ผู้ประกอบการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการมีระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็นและมีมาตรฐานอย่างครบครันไว้บริการผู้อยู่อาศัยทั้งสโมสร สระว่ายน้ำ สนามเทนนิส สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น โรงเรียนอนุบาล ตลาดสด โรงพยาบาล ระบบรักษาความปลอดภัย ระบบบำบัดน้ำเสีย ไฟฟ้า ประปา ร้านขายของชำ รวมไปถึงรถโดยสารประจำทางปรับอากาศ (ปอ.10) เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางระหว่างบ้านกับที่ทำงานในเมืองเชียงใหม่ให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชนภายใต้การบริหารจัดการของโครงการ หลังจากผู้อยู่อาศัยได้ย้ายเข้ามาอยู่ทางโครงการได้ให้บริการต่างๆ ดังกล่าวมาเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี อย่างไรก็ตาม การให้บริการอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคบางประการของโครงการดังกล่าวกลับไม่สามารถให้บริการอำนวยความสะดวกให้กับผู้อยู่อาศัยได้ เนื่องจากการเสียสมดุลของเงินลงทุนในยุคเศรษฐกิจที่เรียกกันว่า “ฟองสบู่แตก” ทั้งที่ได้เริ่มลงทุนก่อสร้างไปบางส่วนแล้ว เช่น โครงการสร้างโรงพยาบาลขนาด 80 เตียง ขณะที่โครงการสร้างโรงเรียนอนุบาลและตลาดสดก็เป็นอีก 2 โครงการที่ต้องล้มพับไปเนื่องมาจากเหตุผลเดียวกัน และหลังจากนั้นไม่นานระบบสาธารณูปโภคด้านต่างๆ ที่เคยให้บริการแก่ผู้

อยู่อาศัยก็ค่อยๆ ปิดตัวลงไปเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสโมสร สระว่ายน้ำ สนามเทนนิส สวนสาธารณะ ร้านขายของชำ สนามเด็กเล่น ระบบรักษาความปลอดภัย ระบบบำบัดน้ำเสีย รวมไปถึงรถโดยสารประจำทางปรับอากาศของทางโครงการที่ได้หยุดการให้บริการอย่างถาวรเมื่อปี พ.ศ. 2549 กระทั่งในราวปี พ.ศ. 2550 ผู้อยู่อาศัยได้รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเป็นนิติบุคคลและกำลังเริ่มดำเนินการแก้ไขระบบสาธารณูปโภคเพื่อให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น

การสร้างบ้าน (หลังใหม่) และความเป็นถิ่นฐานของครอบครัวคนเมือง

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ผู้อยู่อาศัยที่ได้เข้ามาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอยู่ในหมู่บ้านเวียงเชียงใหม่แห่งนี้ ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในเขตภาคเหนือหรือเป็นกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “คนเมือง” ที่เข้ามาใช้ชีวิตในสังคมเมืองเชียงใหม่ ครอบครัวเหล่านี้ต่างก็มีเหตุผล ในการโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่ที่ต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาทำงาน ความต้องการมีบ้านเป็นของตนเอง รวมไปถึงการแต่งงานมีครอบครัว ความแตกต่างในเรื่องเหตุผลของการอพยพหรือ “ย้ายบ้าน” กับเวลาของการโยกย้ายถิ่นฐานที่แตกต่างกันนั้นสัมพันธ์ไปกับการมีจำนวนสมาชิกในครอบครัว รูปแบบการดำเนินชีวิตความสัมพันธ์ในครอบครัว คติความเชื่อเกี่ยวกับบ้าน การจับจ่ายใช้สอย และอื่นๆ อีกมากมาย ดังปรากฏผ่านกรณีศึกษาที่มีประสบการณ์ของการโยกย้ายถิ่นฐานและการสร้างบ้านที่แตกต่างกัน กล่าวคือ 1. **ครอบครัวลุงเหนือ**² มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 5 คน ประกอบไปด้วยลุงเหนือ (พื้นเพเป็นคนจังหวัดเชียงใหม่ อายุ 60 ปี) อดีตนายธนาคาร เช่นเดียวกับภรรยาหรือป้านิด (อายุ 59 ปี) ลูกสาวคนโตหรือพี่น้อย (อายุ 29 ปี) ลูกสาวคนเล็กหรือน้องน้อย (อายุ 26

ปี) และคนดูแลบ้านหรือพี่นวล (อายุ 44 ปี) ครอบครัวนี้ได้เข้ามาอยู่เมื่อปี พ.ศ. 2538 (ภายหลังจากโครงการดำเนินการสร้างเสร็จสิ้น) โดยให้เหตุผลว่า ต้องหาที่อยู่ใหม่ให้กับคนในครอบครัว เนื่องจากที่อยู่อาศัยเดิม (เรือนไม้สักโบราณบริเวณถนนกองทรายย่านประตูเชียงใหม่) ได้ถูกยกเป็นมรดกให้กับน้องชายและน้องสาวของลุงเหนือหลังจากที่พ่อของลุงเหนือเสียชีวิต ทำให้ลุงเหนือต้องหาที่อยู่ใหม่ให้กับครอบครัวและได้ตระเวนหาอยู่หลายแห่ง จนมาตัดสินใจเลือกหมู่บ้านเวียงเชียงใหม่ เนื่องจากค่อนข้างเหมาะสมกับฐานะและขนาดของครอบครัว ประกอบกับการมีรถโดยสารประจำทางของหมู่บ้านที่สามารถอำนวยความสะดวกให้กับครอบครัว (ภรรยาและลูกสาว) ได้เนื่องจากลุงเหนือต้องทำงานที่ต่างจังหวัด ซึ่งครอบครัวของลุงเหนือได้เลือกบ้าน 2 ชั้น 3 ห้องนอน 2 ห้องน้ำ บนพื้นที่ 56 ตารางวา

2. ครอบครัวปู่พล มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 6 คน ประกอบไปด้วยปู่พล (อายุ 65 ปี) ย่าพรรณ (อายุ 63 ปี) พ่อหรือพี่พงษ์ (อายุ 37 ปี) ประกอบอาชีพค้าคั่วเทศก์นำเที่ยวให้กับชาวญี่ปุ่น แม่หรือพี่พร ประกอบอาชีพพยาบาล (ซึ่งเป็นคนเมืองเชียงใหม่ อายุ 35 ปี) ลูกสาวคนโตหรือน้องเพชร (อายุ 8 ปี) และลูกสาวคนเล็กหรือน้องพลอย (อายุ 6 ปี) ครอบครัวนี้ได้ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในบ้านเวียงเชียงใหม่ราวปี พ.ศ. 2540 หลังจากการแต่งงานกันของพี่พงษ์และพี่พร (โดยได้ทำพิธีแต่งงานกันที่บ้านหลังนี้) พี่พงษ์ได้มาเลือกซื้อบ้านหลังนี้ในราวปี พ.ศ. 2537 ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของโครงการ เนื่องจากทางโครงการบ้านเวียงเชียงใหม่สร้างความน่าสนใจด้วยประชาสัมพันธ์ขายโครงการผ่านสื่อต่างๆ และด้วยความที่พี่พงษ์ต้องการเลือกแบบแปลนบ้านและที่ดินรวมถึงการต่อรองกับทางโครงการเรื่องการขอเปลี่ยนแปลงแปลนบ้านตามความต้องการจึงได้เข้ามาเลือกแปลงที่ดินและแบบบ้านตั้งแต่นั้นในช่วงที่ทางโครงการยังไม่ได้ดำเนินการสร้าง หลังจากนั้นพี่พงษ์ต้อง

ทำงานหนักเพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งมาผ่อนบ้าน แต่ภายหลังจากการแต่งงานและย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงแรกนั้นพี่พรต้องทำงานในตัวอำเภอแม่แจ่ม จึงต้องพักที่บ้านพักของที่ทำงานโดยให้พ่อและแม่ของสามี (ปู่พลและย่าพรรณ) ที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ ย้ายมาอยู่ด้วยเพื่อช่วยเหลือหลานทำให้ทั้งครอบครัวต้องไปมา ระหว่างบ้านพักที่แม่แจ่มกับบ้านหลังนี้ ช่วง 2-3 ปีแรก จนกระทั่งพี่พรได้ย้ายที่ทำงานมาอยู่ที่อำเภอหางดง ในปี พ.ศ. 2543 จึงได้มาอยู่ที่บ้านหลังนี้อย่างถาวร บ้านของปู่พลเป็นบ้าน 2 ชั้น 3 ห้องนอน 2 ห้องน้ำ บนพื้นที่ 54 ตารางวา

3. ครอบครัวยายจันทร์ มีสมาชิกที่อาศัยอยู่ประจำในบ้าน 3 คน คือ ตาจิตร (อายุ 66 ปี) ยายจันทร์ (อายุ 65 ปี) และโจโจซึ่งเป็นหลานชาย (ลูกของพี่สาวพี่เจียบซึ่งเสียชีวิตไปนานแล้ว) ส่วนลูกสาว (พี่เจียบ) และลูกเขย (พี่จักร) ทั้งคู่ประกอบอาชีพรับราชการครูในต่างอำเภอซึ่งจะกลับมาบ้านในช่วงวันหยุดราชการเนื่องจากทั้งคู่ต้องไปรับราชการที่อำเภอสะเมิง เช่นเดียวกันกับลูกชาย (เจเจ) ที่ไปเรียนอยู่ที่จังหวัดอื่น คุณยายเล่าว่าสาเหตุที่ย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ (ซึ่งบ้านเดิมอยู่ที่จังหวัดแพร่) เนื่องจากคุณตาย้ายมารับราชการและได้เข้าพักอาศัยในบ้านพัก ที่ทางต้นสังกัดของคุณตาจัดไว้ให้ซึ่งตั้งอยู่ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ แต่ภายหลังจากที่คุณตาเกษียณอายุราชการแล้วลูกสาวจึงหาซื้อบ้านใหม่เพื่อให้ครอบครัวได้ใช้ชีวิตและตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่เนื่องจากตัวพี่เจียบและสามีก็รับราชการที่เชียงใหม่เช่นเดียวกันด้วยเวลาที่มืออย่างจำกัดเมื่อเพื่อนที่ทำงานแนะนำว่ามีบ้านมือสองของคนที่สนิทสนมประกาศขายในหมู่บ้านจัดสรรเรียงเชียงใหม่ และพบว่าบ้านหลังดังกล่าวมีบริเวณสวนที่กว้างกว่าบ้านหลังอื่นในโครงการและหากเปรียบเทียบกับโครงการอื่นๆ ก็มีราคาต่ำกว่า จึงได้ตัดสินใจซื้อบ้านหลังนี้เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้อาศัยอยู่ร่วมกันโดยย้ายเข้ามา

อยู่เมื่อปี พ.ศ. 2545 บ้านหลังดังกล่าวเป็นบ้านที่มีพื้นที่กว้างกว่าบ้านหลังอื่นในละแวกเดียวกันโดยเฉพาะบริเวณสวน ซึ่งเป็นบ้าน 2 ชั้น 3 ห้องนอน 2 ห้องน้ำ บนพื้นที่ 100 ตารางวา

เมื่อพิจารณาเรื่องการสร้างความหมายให้กับบ้านหลังใหม่ของทั้ง 3 ครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าต่างสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันของคนในครอบครัวที่ยังเชื่อมโยงกับบ้านหลังเก่าหรือภูมิลำเนาเดิมอยู่ เช่นมีการนำเอาพระพุทธรูป สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และรูปบรรพบุรุษที่เคารพบูชาบน “หิ้งบูชา” ในบริเวณ “เต็น” ของบ้านหลังเก่ามาไว้ที่ห้องพระและหิ้งบูชาพระของบ้านหลังใหม่เพื่อระลึกถึงบ้านเก่า บรรพบุรุษ และเพื่อให้คุ้มครองดังเช่นในอดีต นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงสิ่งของต่างๆ ที่ผู้อาศัยมีความคุ้นชินและผูกพันจากบ้านหลังเก่า เช่น เฟอร์นิเจอร์ ภาชนะ เครื่องครัว เครื่องมือช่างที่นำมาไว้ที่บ้านใหม่อันบ่งบอกถึงความ “หวงหาอาลัย” ในบ้านเก่าและภูมิลำเนาเดิม นอกจากนี้ทั้ง 3 ครอบครัว ยังมีการติดต่อหรือกลับไปเยี่ยมเยือนภูมิลำเนาเดิมอยู่บ่อยครั้งเมื่อมีโอกาสโดยเฉพาะในช่วงเทศกาลและงานบุญต่างๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา/ออกพรรษา งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน และงานศพของญาติ เป็นต้น

นอกจากนี้ ความเป็น “ครอบครัวคนเมือง” ยังส่งผลให้ในกระบวนการจัดการกับพื้นที่บ้านและสร้างความเป็นบ้านนั้นมีการประกอบพิธีกรรมที่แฝงไปด้วยความเชื่อดั้งเดิมของคนเมืองไม่ว่าจะเป็นการเลือกทิศในการปลูกเรือนหรือทิศที่เรือนหันหน้าซึ่งต้องเป็นไปตามหลักทักษา การวางผังเฮือน (เรือน) ของคนเมือง รวมถึงการหาฤกษ์ยามในการสร้างหรือย้ายเข้าบ้านใหม่ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขึ้นบ้าน (เรือนใหม่) หรือการประกอบพิธีกรรมบูชา “ท้าวทั้งสี่” การตั้งศาลพระภูมิ การนิมนต์พระมาทำบุญ ทั้งยังมีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์หรือส่งเคราะห์ซึ่งถือเป็นพิธี เช่นสรงสระเดาะเคราะห์ด้วยการบูชาปิดเป่า

ให้เคราะห์ร้ายกลายเป็นดี รวมถึงการจุดผางประทีป (ถวายพระประทีป) และจุดโคมเพื่อเป็นการเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีพระคุณที่อยู่ในพื้นที่บ้านตามความเชื่อของคนเมือง

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับการสร้างความเป็นถิ่นฐานของครอบครัวชนชั้นกลางใหม่ที่ใช้ชีวิตอยู่ในโครงการหมู่บ้านจัดสรรเวียงเชียงใหม่ พื้นที่ศึกษาครั้งนี้ พบว่า ผู้อยู่อาศัยมีความพยายาม ที่จะสร้างความเป็นถิ่นฐานและชุมชนของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ที่มีพื้นเพและรากเหง้าทางวัฒนธรรม (คือ คนเมืองล้านนา) ขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตามก็มีอาจปฏิเสธได้ว่ามีความไม่ลงรอยกัน รวมจนถึงเรื่องการดิ้นรนหากันระหว่างกลุ่มเพื่อนบ้านที่ยังคงมีอยู่ให้เห็นอยู่เป็นอาเจิน แต่สิ่งที่น่าสนใจคือการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและการสร้างเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ผ่านการดำเนินชีวิต เช่น การออกกำลังกาย งานเลี้ยงสังสรรค์ การเข้าวัด การเข้าร่วมกิจกรรมที่ผู้อยู่อาศัยร่วมกันจัดขึ้นในโอกาสที่สำคัญต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาที่มักปฏิบัติร่วมกันในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่ยังคงมีรากทางวัฒนธรรม และมีวิถีการดำเนินชีวิตที่มีพื้นฐานใกล้เคียงกันจนเกิดการตั้งเป็น “คณะศรัทธาวัดเวียงเชียงใหม่” ขึ้นมา และในกรณีที่เกิดปัญหาดังเช่นการบริหารจัดการระบบสาธารณูปโภคของหมู่บ้านก็ได้มีการรวมกลุ่มกันเป็น “ชมรมรักษเวียงเชียงใหม่” ขึ้นเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารนิติบุคคล

กล่าวได้ว่า ภายใต้บริบทของสังคมเมืองเชียงใหม่ที่ชีวิตของผู้คนต้องเผชิญกับสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยความไม่มั่นคงในชีวิตได้ส่งผลให้กลุ่มชนชั้นกลางใหม่ในสังคมเมืองเชียงใหม่ ได้พยายามร่วมกันสร้างความเป็นถิ่นฐานขึ้นมา การสร้างความเป็นถิ่นฐานดังกล่าวไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับถิ่นฐานทางกายภาพหรือถิ่นฐานดั้งเดิมอีกต่อไป (แม้ว่าถิ่นฐานดั้งเดิมจะยังคงเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความเป็น

ถิ่นฐานอยู่) การสร้างความเป็นถิ่นฐานมักปฏิบัติผ่านกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนารวมถึงการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ กระทั่งนำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์ และความเป็นถิ่นฐานขึ้นมาโดยใช้กิจกรรมที่ทำร่วมกันมาเป็นสิ่งยึดโยงสมาชิกดังกล่าวเข้าไว้ด้วยกัน

กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องไปกับงานศึกษาเรื่อง “บ้านของชาว ลื้อคิ่นถิ่น” ของ วสันต์ ปัญญาแก้ว (2551) ที่ชี้ให้เห็นถึงการพยายามสร้างความเป็นถิ่นฐานขึ้นมาในถิ่นที่อยู่ใหม่ของครอบครัวชาวลื้อคิ่นถิ่น (จากแม่สาย) ในเมืองเชียงรุ่งผ่านการให้ความร่วมมือกับชาวลื้อในชุมชน เพื่อทำการรื้อและสร้างวิหารและคุ้มประตูดั้งขึ้นใหม่ ซึ่งกิจกรรมทาง ศาสนาดังกล่าวที่ พวกเขาได้ร่วมกันปฏิบัติ (ผ่านการร่วมงานบุญและ บริจาคเงินสร้างวัด) จึงเสมือนกับเป็นวิธีการใช้ชีวิตและสร้างตัวตนทาง สังคมในชุมชนใหม่ วสันต์ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเหล่านี้ คือ วิถีทางที่ ชาวลื้อปฏิบัติเพื่อสร้างความเป็นถิ่นฐาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจำเป็นต้อง อาศัยการปฏิบัติผ่านการ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นสำคัญ โดยที่ กิจกรรมต่างๆ ที่ถือปฏิบัตินั้นเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนที่เป็น “คนบ้านเดียวกัน”

บ้านกับการจัดการเชิงพื้นที่และการผลิตซ้ำความเป็นหญิง ชาย

สำหรับครอบครัวคนเมืองที่ศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ในส่วนต่างๆ ของบ้านภายในตัวบ้านนั้น ดำเนินไปในลักษณะของการทำให้เพียงพอและพอดีกับการอยู่อาศัย และการใช้ชีวิตของสมาชิก ในครอบครัวซึ่งเน้นไปที่ความเรียบง่าย ตรงกับความต้องการ และตอบสนองคนในครอบครัวที่มักเป็นไปในทิศทางที่เพื่อการเอื้อประโยชน์ต่อการ ใช้สอย มีความแข็งแรงทนทาน กลมกลืนไปกับที่ตั้ง สภาพแวดล้อม

และชุมชน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อสมาชิกในครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงขยาย ความต้องการใช้สอยในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละครอบครัว การต่อเติมบ้าน (ของครอบครัว ในหมู่บ้านจัดสรร) ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “บ้าน” ที่หาซื้อได้จากโครงการบ้านจัดสรรนั้น ในทางกายภาพ ขนาด และทำเลที่ตั้งของพื้นที่บ้านและโครงสร้างของตัวบ้าน ที่มักถูกกำหนดโดยโครงการซึ่งแม้จะมีบ้านแบบต่างๆ ให้เลือกแต่จะพบว่าบ้านแบบต่างๆ ของทางโครงการอาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการ และการใช้ประโยชน์ของผู้อยู่อาศัยซึ่งภายหลังจากการซื้อบ้านแล้วนั้นก็ได้ทำการต่อเติมและดัดแปลงสภาพแวดล้อมและพื้นที่บ้านใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้อยู่อาศัย ซึ่งโดยทั่วไปพบว่าผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านจัดสรรส่วนใหญ่มักต่อเติม ห้องครัว โรงรถ และห้องนอน และสำหรับบ้านที่มีขนาดใหญ่นอกจากต่อเติมห้องต่างๆ ดังกล่าวแล้วยังมีการต่อเติมส่วนอื่นเพิ่มอีกด้วย เช่น ห้องแม่บ้าน ห้องเก็บของ ดาดฟ้า ระเบียง (สุรีย์ บุญญานพวงศ์ 2531) สำหรับกรณีที่ศึกษาพบว่าห้องครัวได้รับการต่อเติมและเปลี่ยนแปลงมากที่สุด เนื่องจากทางโครงการบ้านจัดสรรส่วนใหญ่ไม่ได้มีการกันแบ่งพื้นที่ส่วนครัวไว้ให้เป็นสัดส่วนซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย เนื่องจากไม่รองรับลักษณะการประกอบอาหารหรือการทำครัวแบบไทย ที่ต้องแยกส่วนครัวให้ออกจากส่วนอื่นของบ้านให้เป็นสัดส่วนชัดเจน ในงานศึกษาของ สมชัย เจริญวรเกียรติ (2537) ก็สนับสนุนข้อมูลงานวิจัยนี้เช่นกันที่ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการต่อเติมและเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยของบ้านจัดสรร คือเพื่อ (1) เพิ่มความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย (2) เพื่อความปลอดภัยในชีวิตของสมาชิกในครอบครัว (3) เพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นสมาชิกในครอบครัว

อาจกล่าวได้ว่าการต่อเติมหรือปรับเปลี่ยนพื้นที่บ้านนั้นมักเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการขยายเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในครอบครัว อย่างไรก็ตามอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าจะหยิบยกมาพิจารณาร่วมด้วยคือการที่บ้านจัดสรรซึ่งถือว่าเป็นของ “สำเร็จรูป” ที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกที่การออกแบบบ้านยังคงสอดคล้องไปกับรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบ้านจัดสรรที่สร้างขึ้นในประเทศไทยที่มักได้รับอิทธิพลจากตะวันตกดังเช่นเมืองเชียงใหม่ นั้น มีบางส่วนที่ไม่เหมาะสมกับสังคมวัฒนธรรมแบบไทยโดยเฉพาะครอบครัวที่ยังมีการใช้ชีวิต ที่ผูกพันอยู่กับความเป็น “คนเมือง” หรือแบบท้องถิ่น ทั้งยังต้องสัมพันธ์ไปกับโลกทัศน์และความเชื่อของคนเมืองจนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านในรูปแบบต่างๆ หลังจากย้ายเข้ามาอยู่อาศัย

Trankell (2003) เสนอว่าในทางมานุษยวิทยาการทำความเข้าใจความหมายของ “บ้าน” นั้นจะต้องพิจารณาว่าเป็นสถานที่ที่มีชีวิตสามารถเปลี่ยนแปลงและขยายได้ตลอดเวลาควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในครอบครัว การสร้างความเป็นบ้านกับการสร้างครอบครัวจึงเกิดขึ้น ดำรงคงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กัน ซึ่งหากนำมาเชื่อมโยงในการมองการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของ “ตัวบ้าน” พบว่า การต่อเติมในแต่ละส่วนของบ้านปูพลได้คำนึงถึงการขยายของสมาชิกในครอบครัว เช่น การเกิดขึ้นของสมาชิกใหม่ในครอบครัว (หลานๆ) ที่คุณปู่ได้ต่อเติมห้องน้ำเพื่อให้มีอ่างอาบน้ำไว้ให้หลานๆ ได้เล่น เช่นเดียวกันกับพื้นที่ส่วนที่ปูมักทำการปรับเปลี่ยนให้รองรับกิจกรรมที่หลานๆ ทำอยู่เสมอ นอกจากนี้เมื่อหลานสาวโตขึ้นคนในครอบครัวมีความต้องการที่จะแยกห้องนอนให้กับเด็กๆ ซึ่งคุณปู่ก็รีบลงมือทำการทุบและรื้อบ้านเพื่อสร้างห้องส่วนตัวให้กับหลานๆ ทันทีทันใด การต่อเติมบ้านของครอบครัวปูพลจึงสะท้อนให้เห็นว่า “บ้าน” นั้นมีชีวิตเป็นสิ่งสร้างที่ไม่มีความสิ้นสุดเพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากการ

สรรค์สร้างด้วยความสร้างสรรค์อย่างมีอิสระตามจินตนาการและความต้องการของผู้อยู่อาศัยที่สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตครอบครัวในช่วงเวลาต่างๆ การอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านหลังหนึ่งๆ ของคนในช่วงชีวิตหนึ่ง “บ้าน” จึงถูกต่อเติม ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาทั้งเพื่อรองรับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น การขยายพื้นที่ในการทำกิจกรรมเดิม หรืออาจเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ ดังเห็นได้จากกรณีของปูพลที่มักทำการต่อเติมด้วยโครงสร้างที่ถ่ายทอดการรื้อและปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะมีขึ้นในอนาคต

การจัดแบ่งพื้นที่ส่วนต่างของบ้านลูกหนึ่งนั้นมักพยายามใช้พื้นที่อย่างเต็มที่ในทุกส่วนภายในบ้านโดยแบ่งการใช้สอยพื้นที่อย่างเป็นสัดส่วนและสอดคล้องกับกิจกรรมของคน ในครอบครัวให้ความสำคัญกับห้องนั่งเล่นและชุดโคมเียร์เตอร์ที่มีการซื้อเฟอร์นิเจอร์และเครื่องเสียงให้ทันสมัยอยู่เสมอ ส่วนการจัดแบ่งส่วนใช้สอยของบ้านยายจันทร์เน้นไปที่การให้พื้นที่บ้านในส่วนของชั้นล่างสามารถรองรับการใช้สอยได้อย่างหลากหลายกิจกรรมเพราะคุณตาและคุณยายมักทำกิจกรรมต่างๆ อยู่ที่ชั้นล่างของบ้าน การจัดบ้านจึงมีลักษณะของพื้นที่ร่วมเพื่อรองรับการทำกิจกรรมที่หลากหลายของคุณตาและคุณยาย และสามารถปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ได้ตลอดเวลา ทั้งยังมีอิสระในการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะห้องนั่งเล่นในบริเวณห้องทานอาหารที่ต่อเติมจากของเดิมให้เป็นทั้งพื้นที่เพื่อการพักผ่อน นั่งเล่น ฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ นอนหลับในช่วงบ่าย ทานอาหาร รับประทานอาหาร และทำครัว

อย่างไรก็ตาม “บ้าน” ยังเป็นพื้นที่ที่รองรับความต้องการอันหลากหลายและมีความความสลับซับซ้อนของชีวิตสมาชิกในครอบครัวที่แตกต่างกันออกไปโดยเฉพาะความเป็นหญิงชายที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง การต่อรอง และการยอมจำนน ของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงอำนาจ

ของเพศชายในพื้นที่บ้านที่ยังแฝงฝังไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) รวมถึงค่านิยมเกี่ยวกับ ระบบอาวุโสที่ยังสอดแทรกอยู่ในการจัดการพื้นที่บ้าน ดังที่ Lofgren (2003) และ Bourdieu (2003) ได้นำเสนอว่า แม้ว่าผู้หญิงจะถูกผูกโยงกับพื้นที่บ้านด้วยการทำงานบ้านและใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่นับกับบ้านแต่ทั้งนี้พื้นที่บ้าน (รวมถึงผู้หญิง) ยังคงเป็นอาณาจักรและทรัพย์สินสมบัติของผู้ชายอยู่ดี ทั้งยังตอกย้ำให้เห็นถึง สถานภาพของผู้หญิงที่ต่ำกว่าผู้ชายผ่านการจัดแบ่งการใช้พื้นที่ในส่วนต่างๆ ของบ้าน ดังเช่นในแต่ละบ้านที่ทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มี “พื้นที่พิเศษ” ที่มักถูกยึดครองโดยผู้ชายเช่นเดียวกันกับการมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้และจัดการกับพื้นที่ส่วนต่างๆ ของบ้านและหมายรวมไปถึงสิทธิในการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงและต่อเติมบ้านอันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ รวมถึงระบบอาวุโสที่ยังแฝงฝังอยู่ในกระบวนการจัดการพื้นที่ภายในบ้าน นอกจากนี้ภาระงานบ้านและงานครัวยังคงเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิงในบ้านแต่ละหลัง รวมไปถึงภาระความรับผิดชอบทางด้านการเงินที่ผู้หญิงกลับกลายเป็นผู้ที่ต้องหารายได้เข้าบ้านมากกว่า เช่น บ้านบุพลที่ต้องแบกรับภาระทางการเงินมากกว่าพี่พงษ์เนื่องจากมีงานที่มั่นคงกว่า ในขณะที่ครอบครัวลุงเหนือผู้ที่ต้องรับภาระการผ่อนบ้านกลับเป็นป้านิด เช่นเดียวกับยายจันทร์แม้ว่าตาจิตรผู้เป็นสามีจะมีเงินบำนาญแต่รายจ่ายเกี่ยวกับอาหารการกินกับเป็นเงินที่ได้จากการขายขนมไทยโบราณของยายจันทร์ อย่างไรก็ตาม ในบางสถานการณ์การใช้อำนาจของผู้ชายหรือผู้อาวุโสนั้นก็อาจจะถูก “ตอบโต้” และ “ต่อรอง” โดยผู้หญิงหรือผู้น้อยทั้งผ่านคำพูดโต้เถียง และพฤติกรรมที่ไม่ยอมให้สอยส่วนต่างๆ ของพื้นที่บ้านตามที่ผู้อาวุโสตั้งไว้ รวมถึงการที่ผู้หญิงหรือผู้ที่อ่อนอาวุโสกว่ากลับมีอำนาจจัดการกับพื้นที่บ้านในหลายๆ ส่วนของบ้านแทน

กล่าวโดยย่อ “บ้าน” นั้นเป็นพื้นที่ที่รองรับความต้องการอันหลากหลายและมีความความสลับซับซ้อนของชีวิตสมาชิกในครอบครัว ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละคน (เพศ วัย/อายุ บทบาท และสถานภาพ) ที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา “บ้าน” จึงกลายเป็นพื้นที่ ที่ต้องรองรับความเป็นส่วนตัวของผู้อยู่อาศัยที่สามารถสร้างสรรค์พื้นที่บ้านได้อย่างสร้างสรรค์ ผ่านการต่อเติม ดัดแปลง จัดแบ่ง และตกแต่งพื้นที่บ้าน เพื่อให้เอื้อต่อการอยู่อาศัยและตอบสนองต่อการใช้สอยให้กับสมาชิกในครอบครัวให้ได้มากที่สุด และบ้านยังถูกเปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอตามวิถีการใช้ชีวิตของครอบครัวในแต่ละช่วงเวลาและช่วงชีวิตที่มีความแตกต่างกันออกไป

บทสรุป

ในสังคมบริโภคนิยม “บ้าน” นอกจากเป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของผู้คน สถานที่ ที่เรียกว่าบ้านยังกลายมาเป็นสินค้า ที่สะท้อนให้เห็นทั้งระบบทุนนิยมที่พยายามเปลี่ยนทุกอย่างให้กลายเป็นสิ่งที่ซื้อขายได้ ตลอดจนชนชั้น วิถีการดำเนินชีวิต และรสนิยมของผู้คนผู้บริโภคกระบวนการสร้าง (หรือหาซื้อ) บ้าน นอกจากจะสัมพันธ์ไปกับชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวแล้ว สินค้าที่เรียกว่า “บ้าน” ยังอาจกลายเป็นสถานที่ที่ผู้อยู่อาศัยสามารถที่จะหยิบบั่นความหมายใหม่ให้กับสินค้า (ที่ถูกควบคุมตามมาตรฐาน) นั้นๆ ดังปรากฏผ่านกระบวนการจัดการกับพื้นที่ในแต่ละส่วนของบ้าน ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละครอบครัว สำหรับครอบครัวชนชั้นกลางในภาคเหนือแล้วแม้การโยกย้ายออกจากภูมิลำเนาเดิมเข้าสู่หมู่บ้านจัดสรรในเมืองใหญ่ (คือเมืองเชียงใหม่) อาจมีเหตุที่มาที่ต่างกันออกไป แต่ภายใต้การจัดการกับพื้นที่บ้านหลังใหม่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่เชื่อมโยงกับบ้านหลังเก่า เช่น การนำรูปบรรพบุรุษ ที่

เคารพบูชาติดตามมาด้วยเพื่อระลึกถึงความทรงจำเก่าๆ และเพื่อให้ ปกปักคุ้มครอง หรือการนำสิ่งของอื่นๆ ที่ผู้อยู่อาศัยคุ้นชินและผูกพัน จากบ้านหลังเก่า เช่น เฟอร์นิเจอร์ ซึ่งสะท้อนถึงการโหยหาหรือความ ทรงจำที่ยังมีต่ออดีต ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่พบว่าผู้อยู่อาศัยใน บ้านจัดสรรส่วนใหญ่ยังคงติดต่อหรือกลับไปเยี่ยมเยือนภูมิลำเนาเดิม อยู่บ่อยครั้ง เมื่อมีโอกาสโดยเฉพาะในช่วงเทศกาลและงานบุญต่างๆ เช่น วันปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา/ออกพรรษา งานขึ้นบ้านใหม่ งาน บวช งานแต่งงาน และงานศพของเครือญาติ กระทั่งกล่าวได้ว่าการเดิน ทางระหว่างบ้านหลังใหม่ (ที่ตั้งอยู่ในโครงการบ้านจัดสรร) กับบ้านเก่า ในถิ่นฐานภูมิลำเนาเดิม หรือแม้แต่การดำเนินทางออกจากบ้านจัดสรร ในแต่ละวัน หรือช่วงสุดสัปดาห์ไปยังพื้นที่แห่งการบริโภค หรือเพื่อ ประกอบกิจกรรมอื่นๆ กับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ หรือเพื่อน ร่วมงานนั้นได้กลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันของครอบครัว ชนชั้นกลางในเมืองใหญ่ เช่น เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันที่พยายามจะ สร้างความเป็นถิ่นฐาน (ทั้งที่สะท้อนผ่านการสร้างความหมายให้กับ บ้านหลังใหม่ วิธีการใช้ชีวิตของคนในบ้านจัดสรร และการเข้าร่วม กิจกรรมทางสังคมต่างๆ) ขึ้นมาจากสถานะที่การดำเนินชีวิตในสังคม เมืองยุคโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้พวกเขาต้องถูกรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน ไปในเกือบทุกๆ ขณะของชีวิต

เชิงอรรถ

1. คำว่า “คนเมือง” ที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ หมายถึง กลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างที่มีพื้นเพภูมิหลังอยู่ในสังคมภาคเหนือของประเทศไทย
2. ชื่อครอบครัวและชื่อบุคคลในแต่ละครอบครัวที่ปรากฏในบทความนี้เป็นชื่อสมมุติทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์. 2537. *เชียงใหม่: เอกนัครระดับภาค*. เชียงใหม่: โครงการศึกษา การปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2540. รายงานการวิจัยเรื่อง *การขยายตัวของเมืองในภาคเหนือ: กรณี ศึกษาการบริหารของเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ปรีชา เจิงเจริญ. 2539. รายงานการวิจัยเรื่อง *การขยายตัวของเมืองในภาคเหนือ: กรณี ศึกษา การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยตลาด ที่อยู่อาศัย ในภูมิภาคของธนาคารอาคารสงเคราะห์.
- वलันต์ ปัญญาแก้ว. 2551. “บ้านของชาวลื้อคีนถิ่น: การเดินทาง/เคลื่อนที่ การสร้างความ เป็นถิ่นฐานและร้านอาหารไทในเชียงใหม่ สิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศ สาธารณรัฐประชาชนจีน” ใน *รัฐ จากมุมมองของชีวิตประจำวัน*. (หน้า 65-101). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. 2532. “โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพ ของ แหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา”. *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “เอกลักษณ์ เรือนถิ่นภาคเหนือ”*. วันที่ 8 - 9 สิงหาคม 2539. เชียงใหม่: คณะ ทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกลุ่มสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ และหน่วยงาน สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น 17 จังหวัดภาคเหนือ. (อัดสำเนา)
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. 2539. “เรือนพักอาศัย: รูปแบบสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “เอกลักษณ์เรือนถิ่นภาคเหนือ”*. วันที่ 8-9 สิงหาคม 2539. เชียงใหม่: คณะทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกลุ่มสถาบัน อุดมศึกษาภาคเหนือ และหน่วยงานสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น 17 จังหวัด ภาคเหนือ. (อัดสำเนา)
- สมชัย เจริญวรเกียรติ. 2537. “ผลกระทบที่เกิดจากการต่อเติม และเปลี่ยนแปลงประโยชน์ ใช้สอย ของบ้านจัดสรร กรณีศึกษาหมู่บ้านลานทอง จังหวัดนนทบุรี”. วิทยานิพนธ์ ภาควิชา เคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมสุข หินวิมาน. 2541. “บันทึกจากห้องนั่งเล่น: ข้อสังเกตเชิงวัฒนธรรมในการดูแลคร โทททัศน์ไทย”. ใน กาญจนา แก้วเทพ (บก.). *โลกของสื่อ*. (หน้า 139-167) กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมสุข หินวิมาน. 2545. “ครัว: พื้นที่แห่งการผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน”. *รัฐศาสตร ภาร*. 23(2): 171-215.

สุรีย์ บุญญานพวงศ์. 2531. รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะประชากร เศรษฐกิจและปัญหาการอยู่อาศัยของผู้อยู่บ้านจัดสรร. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Berker, Franklin D. et al. 1972. *User Participation and Environment Meaning: Three field Studies*. New York: Cornell University.

Bourdieu, Pierre. 2003. "The Berber House" in Setha Low and Denise Lawrence-Ziga (eds.). *The Anthropology of Space and Place*. (pp. 135-141). Oxford: Blackwell Publishing.

De Certeau, Michel. 1984. *The Practice of Everyday Life*. London: University of California Press.

Foley, Donald L. 1980. "The Sociology of Housing". *Annual Reviews Sociology*. [Online] Available: <http://www.arjournals.annualreviews.org> (25 October 2006).

Ingold, Tim. 1995. "Building, Dwelling, Living: How Animals and People Make Themselves at Home in the World". in Marilyn Strathern (ed.). *Shifting Contexts: Transformation in anthropological knowledge*. (pp. 57-80). London; New York: Routledge.

Lofgren, Orvar. 2003. "The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden", in Setha Low and Denise Lawrence-Ziga (eds.). *The Anthropology of Space and Place*. (pp. 142-159). Oxford: Blackwell Publishing.

Trankell, Ing-Britt. 2003. "House and Moral Community Among the Tai Yong in Northern Thailand". in Stephen Sparkes and Signe Howell (eds.). *The House in Southeast Asia: A Changing social, Economic and Political Domain*. (pp. 133-149). Curzon: Routledge.

Tuan, Yi-Fu. 1975. "Place: An Experiential Perspective". *The Geographical Review*. 65(2): 151-165.